

<http://dx.doi.org/10.16926/em.2023.18.02>

Anna RUTKOWSKA

<https://orcid.org/0000-0003-4854-3584>

Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk

e-mail: anna.rutkowska@ispan.pl

Gitarystyka w dorobku naukowym Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk

Jak cytować [how to cite]: A. Rutkowska, *Gitarystyka w dorobku naukowym Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk*, „Edukacja Muzyczna” 2023, t. 18, s. 299–309, <http://dx.doi.org/10.16926/em.2023.18.02>.

Streszczenie

Przedmiotem pracy jest analiza wszystkich publikacji, jakie ukazały się w czasopiśmie muzykologicznym „Muzyka”, wydawanym od kwietnia 1950 roku do dziś przez Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk (dawniej Państwowy Instytut Sztuki). Celem pracy było odnalezienie wzmianek dotyczących gitary klasycznej oraz omówienie kontekstów, w jakich się one pojawiły.

Słowa kluczowe: miesięcznik/kwartalnik „Muzyka”, gitara klasyczna.

Polska Akademia Nauk (PAN), formalnie powołana do życia Ustawą z dnia 30 października 1951 roku, powstała na fundamentach i dorobku Polskiej Akademii Umiejętności oraz Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, a więc instytucji o szerokich, interdyscyplinarnych zainteresowaniach badawczych. Dwa lata wcześniej, 30 listopada 1949 roku, powołano Państwowy Instytut Sztuki (PIS), przekształcony w 1959 roku w Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk (IS PAN). PIS dysponował ośmioma własnymi periodykami, z których jeden – „Muzyka” –

Data zgłoszenia: 10.06.2023

Data wysłania/ zwrotu recenzji 1: 2.08.2023 / 2.08.2023

Data wysłania/ zwrotu recenzji 2: 2.08.2023 / 25.09.2023

Data akceptacji: 25.09.2023

początkowo miesięcznik, a od 1956 roku kwartalnik – poświęcony był w całości muzyce w jej możliwie szerokim rozumieniu¹. Wydaje się, że temat gitary klasycznej umknął nieco uwadze rodzimej muzykologii, o czym świadczyć może niewielka liczba poświęconych publikacji w tym wiodącym krajowym czasopiśmie muzykologicznym, ukazującym się pod szyldem Polskiej Akademii Nauk². Interesujące jest więc prześledzenie drobnych wzmianek o gitarze, pojawiających się w publikacjach, w których – co do zasady – informacji o tym instrumencie nikt by nie szukał. Najstarsza pojawia się już w trzecim³ numerze z połowy 1954 roku. W obszernym sprawozdaniu na temat: „jak rośnie kultura muzyczna w Łodzi”, informuje się, iż w łódzkich ogniskach muzycznych

[...] oprócz normalnych (sic!) instrumentów [...] prowadzi się klasy instrumentów tzw. „szczypanych”, tj. gitary i mandoliny [...]⁴.

Określenie „szczypane”, użyte w 1954 roku, budzi zdziwienie, gdyż wyszło ono z profesjonalnego użycia dziesiątki lat wcześniej, pozostając jedynie w języku literackim lub żargonie, jako XIX-wieczny relik⁵. Autorka, Maria Andrzejew-

¹ Jak napisano w przedmowie do numeru pierwszego: „szerokie określenie zasięgu tematyki odróżni go od ukazującego się od niedawna «Ruchu Muzycznego»”, po zmianie zaś profilu z miesięcznego na kwartalny redakcja podtrzymywała deklarację, iż: „otwiera szeroko famy swego czasopisma”; por. „Muzyka” 1950 (kwiecień), nr 1, s. 3, oraz „Muzyka” 1956, nr 1, s. 3.

² Na dorobek 70 lat (liczony od dnia ogłoszenia Ustawy z 30 października 1951 roku o Polskiej Akademii Nauk do 31 grudnia 2023 roku) składają się 3 artykuły, 1 sprawozdanie i 7 wzmianek.

³ Liczba porządkowa kolejnych wydań numerów tzw. łączonych.

⁴ „Muzyka” 1954, nr 5–6 (50–51), s. 64.

⁵ W II połowie XIX wieku zwyczajowo używano określenia *szczypane* w większości publikacji różnej proveniencji, w tym literackich, jednakże autorzy o wysokim znawstwie muzycznym umieszczali je już wtedy w tonie nieco sarkastycznym. Przykładowo w *Beniowskim*, opublikowanym w Paryżu w połowie maja 1841 r.: „lutnista z wielką glinianą ostrunioną miską, na której szczypał struny na kształt lista” (por. J. Słowacki, *Beniowski*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1999, s. 256); określenie to ma wydźwięk ironiczny, będący przytykiem do rzekomego zamążpójścia Marii Wodzińskiej za Chopina, co Słowacki ujął uwagę, iż „świat dzisiaj cały muzykami jest jak plagą Mojżesza skazany”; por. A. Okońska, *Wpływ opery na dramaty Słowackiego*, „Muzyka” 1960, nr 4 (19), s. 115; także w: J. Strutyński, *Dwie Babki*, t. 2: *Pani Starościna Horodelska: Pamiętnik Berlicza Sasa*, Warszawa 1876, s. 284: „Dostojny p. Franciszek, opętany niefortunnym zamiłowaniem do muzyki, zaniechawszy gawędki, zaczął szczypać nieumiłosiernie swą nieodstępną gitarę, pobudzając jej struny do rozpaczliwych jęków”. Określenie to pojawiało się też w publikacjach popularnonaukowych, np. w periodyku: „Szkola. Czasopismo poświęcone sprawom szkół niższych tudzież seminariów nauczycielskich”, Lwów 1870, t. 6, II półrocze, s. 708: „Nie trzeba ztąd wnioskować, aby Amerykanie byli muzykalni, jak są np. Niemcy, Czesi Włosi. Ich tiun albo song, o który każdego nalegają, co ma szczęście umieć dotykać się piano, lub szczypać gitarę – łatwo może być zadośćuczynionym”. W późniejszych latach w języku literackim określenie to umieszcza się w cudzysłowie jako relik epoki, co szczególnie widać we wspomnieniach z tamtego okresu, zob. np. napisany w 1946 roku pamiętnik: S. Eichler, *Z trudu naszego i znoju – wspomnienia z mego życia*, Warszawa 2005, s. 119: „Pod peleryną każdy z nich miał ukrytą gitarę, mandolinę lub inny «szczypany» instrument”; także: J. Stachowicz, *Miniony czas, wspomnienia nauczyciela*, Kraków 1994, s. 106: „Prócz orkiestry szkolnej mieli uczniowie

ska, niemająca pełnego wykształcenia muzykologicznego⁶, uzupełniała wiedzę najprawdopodobniej za pomocą popularnych źródeł XIX-wiecznych, pomijając aktualne, powszechnie dostępne i zatwierdzone podręczniki⁷. Obecność takiej publikacji wynikała z dosyć przypadkowego profilu „Muzyki” w pierwszych latach jej tworzenia, co zresztą stało się tematem specjalnej narady, która odbyła się 13 marca 1954 roku w Państwowym Instytucie Sztuki w Warszawie⁸. Wśród licznych mówców głos zabrał również rektor Józef Powroźniak, znany autor podręczników do nauki gry na gitarze klasycznej i jej żarliwy popularyzator, zgłaszając:

[...] konieczność istnienia przynajmniej dwóch czasopism muzycznych – jednego dla zawodowców, drugiego dla amatorów [...] ⁹.

Również Powroźniak niecały rok później opublikował w „Muzyce” ukrytą replikę do artykułu Andrzejewskiej, rozpoczynając swój obszerny tekst poświęcony mandolinie i gitarze od słów: „Tak zwane instrumenty szarpiane...”¹⁰, dalej przed-

własną, zwaną przez nich «szczypaną» (gitary i mandoliny)”. Jeżeli chodzi o słowniki i encyklopedie, daje się zauważyć stan dowolności w klasyfikacji nazewniczej na przełomie XIX i XX wieku, przykładowo: „gitarę – instrument strunowy szarpany czy szczypany palcami” (zob. *Encyklopedia powszechna*, S. Orgelbrand, Warszawa 1862, t. 9, s. 939–940), zaś w *Słowniku języka polskiego*: „gitarę – narzędzie muzyczne strunowe szczypane” (zob. A. Kryński, J. Karłowicz, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. A-G, nakładem prenumeratorów, Warszawa 1900, s. 930), ale w 1905 roku w *Encyklopedii podręcznej, ilustrowanej* „instrumenta są albo trącane (szczypane), albo smyczkowe, albo młotkowe” (zob. Ludwik Straszewicz, *instrumenta muzyczne, Encyklopedia podręczna, ilustrowana, według 2-go najnowszego wydania „Macierzy Polskiej” we Lwowie*, Macierz Polska, Lwów 1905, t. 2, s. 21).

- ⁶ Maria Andrzejewska (1906–1971) rozpoczęła w 1925 roku studia muzykologiczne u prof. A. Chybińskiego we Lwowie, ale z powodu choroby przerwała je po trzech latach i nigdy potem ich nie ukończyła. Zajmowała się głównie upowszechnianiem muzyki, wychowaniem muzycznym i ruchem amatorskim. Prywatnie żona pisarza Jerzego Andrzejewskiego.
- ⁷ Obowiązująca nomenklatura, tj. *instrumenty szarpiane*, pojawia się w oficjalnych podręcznikach już w 1932 roku (por. K. Sikorski, *Instrumentoznawstwo*, Warszawa 1932, s. 2 i 52–75, i tak samo w wydaniu drugim, rozszerzonym: idem, *Instrumentoznawstwo*, Kraków 1950, s. 61–83) oraz we wszystkich podręcznikach z późniejszego okresu (por. S. Golachowski, M. Drobner, *Akustyka muzyczna*, Kraków 1953, s. 133, oraz M. Drobner, *Instrumentoznawstwo i akustyka*, Kraków 1960, s. 87–97). Określenia „szczypane” jako nazwy alternatywnej w zatwierdzonych podręcznikach nie stosuje się. Notabene, Juliusz Weber we wcześniejszym numerze „Muzyki” (wrzesień 1950) użył prawidłowej nazwy – instrumenty szarpiane.
- ⁸ Naradzie przewodniczyli prof. dr Juliusz Starzyński oraz dr Józef Chomiński. Problemy czasopisma wymienił ówczesny redaktor naczelny „Muzyki” Witold Rudziński, zwracając uwagę głównie na brak zainteresowania pismem ze strony Związku Kompozytorów Polskich, absencję najwybitniejszych piór, brak stałych korespondentów w terenie, itp.; por. „Muzyka” 1954, nr 5–6 (50–51), s. 105.
- ⁹ Pomysł Józefa Powroźniaka poparł Kazimierz Serocki, sugerując przekształcenie „Muzyki” w kwartalnik fachowy i utworzenie dwutygodnika muzycznego dla melomanów oraz popularnego tygodnika dla zwykłych amatorów; por. „Muzyka” 1954, nr 5–6 (50–51), s. 105–106.
- ¹⁰ „[...] należą do najstarszych instrumentów w historii naszej kultury muzycznej”, por. „Muzyka” 1955, nr 7–8 (64–65), s. 39.

stawiając historię mandoliny i gitary, ewolucję od 4 do 7 strun, włoskie i hiszpańskie korzenie oraz rozmaite techniki gry. A że rok 1955 wymagał nasycenia kultury nową, socjalistyczną treścią, profesor zgrabnie i naukowo udowodnił, iż gitara jest polskim instrumentem ludowym¹¹ (!).

W tym samym 1955 roku ukazał się rzeczowy artykuł profesora Józefa W. Reissa, pt. *Gitara i jej mistrz Marek Konrad Sokołowski*¹². Prócz życiorysu tego fenomenalnego samouka II połowy XIX wieku, prof. Reiss krótko opisuje także innych polskich koncertujących wówczas w Europie wirtuozów gitary klasycznej: Horeckiego, Szczepanowskiego, Bobrowicza i Zapolskiego, przytaczając nawet wiersze poświęcane im wówczas w prasie codziennej. Przedstawia też zwartą historię rozwoju samego instrumentu: od Włoch Paganiniego i Reginy Strinasacchi¹³ poprzez Wiedeń Schuberta i Molitora, aż po renesans gitary dokonany na początku XX wieku rękami Tárregi i Segovii w Młodej Hiszpanii. Co ciekawe, profesor Reiss urodził się jeszcze za życia Sokołowskiego¹⁴.

Rok 1955 to także czas pamiętnego Światowego Festiwalu Młodzieży i Studentów w Warszawie. Wśród rozlicznych konkursów znalazły się również dyscypliny muzyczne, w tym gitara, więc w relacji pofestiwalowej utrwalono wszystkie nazwiska laureatów: I nagroda *ex aequo*: Antonin Bartoś z Czechosłowacji, Laszlo Szendrey-Karper z Węgier oraz Roland Zimmer z Niemiec, II nagroda – Maurizio Oliveira z Brazylii, III nagroda – Jacques Huber ze Szwajcarii¹⁵. Nagrodzeni rozwinięli w następnych latach międzynarodowe kariery, w Polsce zaś byli popularyzowani głównie zdobywczy I miejsca. O szczegółach tego konkursu znacznie więcej można się było dowiedzieć z prasy zagranicznej¹⁶.

¹¹ Powroźniak, tłumacząc „ludowość” gitary, wskazuje m.in., że „spracowane ręce robotnika” mogą bez trudności opanować ten instrument, w przeciwieństwie do skrzypiec, a także iż „instrument szarpany dzięki cichemu, delikatnemu brzmieniu nie razi uszu postronnych słuchaczy i jest najodpowiedniejszy dla muzykowania w domu”, ale też dlatego, że „kolektywną pracę muzyczną” wykonuje się za pomocą instrumentów tanich i dostępnych, jak gitara czy mandolina, a przede wszystkim dlatego, że uważane dotąd za ludowe klarnet czy trąbka (spotykane w kapeli krakowskiej) są przecież „wytworami wysokiej, symfonicznej cywilizacji”, a więc gitara z całą pewnością jest ludowa, ponieważ używa jej głównie lud pracujący miast i wsi; por. „Muzyka” 1955, nr 7–8 (64–65), s. 39–44.

¹² „Muzyka” 1955, nr 11–12 (68–69), s. 40–49.

¹³ Przywołane nazwiska nie są przypadkowe. Zarówno Paganini, jak i Strinasacchi to wirtuozi skrzypiec, którzy opanowali grę na gitarze w bardzo wysokim stopniu. Zaawansowana praktyka gitarowa była popularną metodą rozwijania sprawności gry lewej ręki wśród XIX-wiecznych skrzypków.

¹⁴ Sokołowski zmarł w grudniu 1883. Reiss urodził się w sierpniu 1879, zmarł zaś 2 miesiące po przedmiotowej publikacji.

¹⁵ „Muzyka” 1955, nr 11–12 (68–69), s. 25.

¹⁶ Wg relacji delegacji z Libanu (prof. Vrouyr Mazmanian oraz uczeń Vahak Kasselian) jury przewodniczył prof. Józef Powroźniak; limit wieku w konkursie to 30 lat; z gitarą wystąpiło niewielu chętnych, w przeciwieństwie do innych instrumentów, gdzie były ich setki; gitary widziane w Polsce były wyjątkowo słabej jakości, często nastrojone na sposób rosyjski (w G-dur) i używane jako prosty akompaniament. Repertuar wykonany przez laureatów to m.in: Zimmer –

W tym samym numerze „Muzyki” opublikowano również mniej znany fragment wspomnień o Adamie Mickiewiczu z czasów Wszechnicy Wileńskiej:

Zamiłowanie do muzyki było wrodzone Mickiewiczowi. Jeszcze za czasów akademickich zbierało się u Zana grono kolegów. Tam rozlegały się codziennie dźwięki gitary i fletu oraz imiona idealnych kochanek wyśpiewywane z wyegzaltowanym zapałem przez młodych dyletantów¹⁷.

Wątek popularyzacji poezji z towarzyszeniem gitary rozwijany już w okresie romantyzmu¹⁸ jest obecnie często pomijany, jak gdyby tzw. poezja śpiewana miała swoje źródło dopiero w XX wieku. Tymczasem o gitarowych zainteresowaniach romantyków, w publikacji z 1960 roku, wzmiankuje również Alicja Okońska:

Rzecz szczególna – podobnie jak ludowy teatr, interesowała Słowackiego bardziej ludowa muzyka neapolitańska, serenady, grywane na gitarze przez gospodynię jego mieszkania w Sorrento niż włoskie trupy operowe, które w najlepszym „wydaniu” poznał w Paryżu¹⁹.

Na kolejną gitarową wzmiankę trzeba było czekać aż 21 lat. W roku 1981 etnomuzykolog profesor Zbigniew Przerembski zbadał preferencje muzyczne górali podhalańskich²⁰. Za pomocą 500 kwestionariuszy pozyskanych od mieszkańców Podhala wykazał, iż – w co najmniej drugim pokoleniu – najczęściej

Wariacje (Mozart-Sor), *Fandanguillo* (Turina); Szendrey-Karper – *Preludium* (Giuliani), *Preludium*, *Bourree and Double* (Bach-Segovia), *Nokturn* (Chopin-Tarrega), *Mazurka* (Tarrega) i *Pastorale* (Terzi); Bartos – *Recuerdos* (Tarrega), *Taniec słowiański* (Dvorak), *Gavotte* (Bach), *Leyenda* (Albeniz) i *Taniec hiszpański* (Iglesias); Oliveira – *Adagio* (Beethoven), *Tico Tico* (Z. Abrev) i kilka oryginalnych kompozycji; Huber – *Andante* (Sor), *Menuet* (Rameau), *Preludium* (Bach); por. „Guitar News”, grudzień 1955–styczeń 1956, nr 28, s. 20.

¹⁷ „Muzyka” 1955, nr 11–12 (68–69), s. 37. Podobne spotkania szczegółowo opisuje Antoni Małeckie, m.in.: „Szczepanowski na gitarze, Zan na wiolonczeli uczyli się wszystkich nut i piosnek najulubieńszych Adama” (por. A. Małeckie, *Juliusz Słowacki, jego życie i dzieła w stosunku do współczesnej epoki*, t. 2, Lwów 1881, s. 249).

¹⁸ Warto tu przypomnieć fragment recenzji *Tworów* J.D. Minasowicza w wydaniu J.N. Bobrowicza z 1842 r., autorstwa Antoniego Czaykowskiego, która dowodzi ówczesnej popularności poezji „przy gitarze”: „Tryolety Minasowicza, choć może nie z imieniem autora, ale komuż nie są znane, boć wszakże: *Dziewczę wróć mi moje serce* brzmiało i brzmi dotąd przy słodkim dźwięku gitary” (por. „Biblioteka Warszawska, pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi”, Warszawa 1845, t. 3, s. 149). Triolet *Dziewczę, wróć mi...* jest często przedstawiany jako rzecz autorstwa Zana, ale najprawdopodobniej Zan jedynie spopularyzował drukowany już wcześniej wiersz Minasowicza. (szerzej o „migracji” trioletów w: S. Skwarczyńska, *Mickiewiczowskie „powinowactwa z wyboru”*, Warszawa 1957, s. 52, oraz D. Zamaćńska, *Wiersze i piosnki Tomasa Zana*, „Archiwum Literackie” 1963, t. 7, s. 41–42). Wspomniany Minasowicz jest również autorem wierszy wprost przeznaczonych do śpiewu przy gitarze, jak np. *Wieczorem – śpiewka do gitary* (por. J.D. Minasowicz, *Twory*, Lipsk 1844, s. 120).

¹⁹ Por. A. Okońska, *Wpływ opery na dramaty Słowackiego*, „Muzyka” 1960, nr 4 (19), s. 115. Wzmianka Okońskiej wydaje się nieco na wyrost, oryginał Słowackiego brzmi następująco: „Czasem, jak w obrazach włoskich albo flamandzkich, słuchałem oparty na murze grającej na gitarze dziewczyny. Była to młoda moja gospodyni, która mi ciągle dawała serenady”, (A. Małeckie, *Juliusz Słowacki, jego życie i dzieła w stosunku do współczesnej epoki*, Lwów 1881, t. 2, s. 68).

²⁰ „Muzyka” 1981, nr 3–4 (102–103), s. 85–112.

w ich domach można spotkać gitarę²¹. Również gitara zajęła 1. miejsce jako preferowany instrument do grania, przy czym w badaniu nie uwzględniano podziału na gitary klasyczne, akustyczne czy elektryczne²². W podsumowaniu badań profesor podkreślił zaskakująco niski poziom preferencji dla muzyki tradycyjnej²³. Nowatorską tezę profesora Powroźniaka o polskiej ludowości gitary można więc uznać za proroczą.

Kolejna ciekawa wzmianka znajduje się w numerze „Muzyki” z 1989 roku. Profesor Czesław Erber opublikował Inwentarz notarialny sporządzony w grudniu 1838 roku, po śmierci polskiego kompozytora Franciszka Lessla, przez wdowę po nim²⁴. W dziale „meble i inne ozdoby pokojowe” znajdziemy 3 fortepiany, w dziale zaś „instrumenta muzyczne” figuruje m.in. gitara hiszpańska o wartości 36 zł i (dla porównania) skrzypce wycenione na 40 zł²⁵. Dział „nuty muzyczne” zawiera aż 332 pozycje²⁶, przy czym – na pierwszy rzut oka – nie ma ani jednego wydawnictwa dedykowanego gitarze, mimo że instrument ten był w domu²⁷. Inwentarz opublikowany przez prof. Erbera jest cennym tropem ułatwiającym sytuowanie instrumentu na tle epoki²⁸. Podobny detal wychwycił

²¹ Ibidem, s. 93. Przerembski we wstępie wskazuje jednak, iż w badaniu wystąpiła nadreprezentacja osób w wieku do 30 lat. Warto tu wspomnieć, że 30 lat wcześniej Juliusz Weber zauważył, iż: „wśród zgłaszającej się młodzieży dominuje akordeon jako szczyt jej muzycznych pragnień” (por. J. Weber, *Poradnie muzyczne*, „Muzyka” 1950, nr 3–4, s. 59); w badaniach Przerembskiego gitara wskazywana jest na równi z akordeonem właśnie w starszej grupie wiekowej, a więc tych, którzy w latach 50. marzyli o grze na akordeonie.

²² Ibidem, s. 96: „Dominacja gitary znacznie bardziej zaznacza się w badaniu preferencji niż rozpowszechnienia instrumentów. Warto zauważyć, że popularność tego instrumentu jest w dużym stopniu niezależna od zmiennych”.

²³ Ibidem s. 99.

²⁴ „Muzyka” 1989, nr 2 (133), s. 37–58. Jak pisze autor: „dopiero w latach 50-tych XX w. dziewiętnastowieczne akta notarialne zostały przejęte z biur notarialnych przez archiwa państwowe”, dostęp zaś do tych dokumentów dla wielu badań ma kluczowe znaczenie.

²⁵ Ibidem, s. 41 i 55.

²⁶ Ibidem, s. 48–55.

²⁷ Powstaje pytanie: jaka była wówczas dostępność takich nut? Wg *Handbuch der musikalischen Literatur*[...] z 1839 roku zawierającego katalog nut wydanych w Cesarstwie Niemieckim, w krajach obszaru niemieckojęzycznego oraz za granicą, ważnych dla dystrybucji, wraz z informacjami o wydawcach i cenach w przybliżeniu wymienia aż 120 pozycji na gitarę solo (w tym 7 dzieł Bobrowicza, *Polonez* Ogińskiego, *Mazurki* Chopina, liczne utwory Giulianiego, Carulliego i Carcassiego), 81 duetów, 13 pozycji na gitarę w trio, 1 kwartet oraz 78 opracowań publikowanych w czeskim czasopiśmie „Lyra”, głównie tematy z oper, a także 8 podręczników do nauki gry (por. *Handbuch der musikalischen Literatur* [...] *Fr Hofmeister, Lipsk* 1839 s. 64–75). Piotrków Trybunalski, gdzie Lessel zmarł, można uznać za miejscowość, w której w latach 30. XIX wieku zakup nut gitarowych wymienionych w powyższym spisie nie stanowiłby dla rodziny Lessla problemu.

²⁸ Gitara w inwentarzach notarialnych pojawia się również w innych źródłach. Jak wskazuje Stanisław Kryński: „Gitary wymienia się w spisach inwentarzy uboższej ludności w połowie wieku”, zaś „Kazimierz Wł. Wójcicki w *Pamiętnikach dziecka Warszawy* pisał o popularności gitary

Benjamin Vogel, przeglądając inwentarze gdańskie z XVII i XVIII wieku w swej publikacji z 2004 roku i odnotowując obecność gitary w mieszczańskim domostwie²⁹. Vogel wymienia również Johanna Daniela Webera, prowadzącego w Gdańsku od 1792 roku wytwórnię fortepianów i gitar: „w jego sklepie często muzykowano z udziałem różnych instrumentów i śpiewu”³⁰.

Przełom wieku XX i XXI przynosi radykalną zmianę w podejściu do badań naukowych nad gitarystyką. Poświęcają się jej badacze mający solidne osobiste doświadczenie w grze na tym instrumencie, co ma niebagatelnie znaczenie dla wyników takich opracowań, przykładowo praca dr Jolanty Guzy-Pasiak wniosła odnalezienie i transkrypcję nieznaną dotąd XVIII-wiecznej rękopiśmiennej tabulatury gitarowej, która znajduje się w zbiorach biblioteki Załuskich³¹. Oprawiony w skórę manuskrypt zawiera 113 kompozycji, przeważnie tanecznych, zapisanych francuską notacją lutniową, sporządzonych ręką jednego kopisty i przeznaczonych na pięciostrunową gitarę z I połowy XVIII wieku. W 2007 roku ukazał się w „Muzyce” artykuł tej samej autorki poświęcony omówieniu dzieł Jana Nepomucena Bobrowicza, wydanych w dwusetną rocznicę urodzin mistrza³². Najnowszą publikacją, z 2022 roku, jest wnikliwy i wyczerpujący artykuł Wojciecha Gur-

w pokoleniu romantyków” (zob. S. Kryński, *Od Koźmiana do Czernika, studia i szkice o literaturze...*, Rzeszów 1992, s. 80. (Podobnie Witold Hensel w *Historii kultury materialnej Polski w zarysie*, t. 5: *Od 1795 do 1870*, Wrocław 1978, s. 455). Te spostrzeżenia potwierdza gitara w spisie sporządzonym po śmierci Adolfa Brosego, nauczyciela ewangelicko-katolickiej szkoły w Łódce (część współczesnej Łodzi), zmarłego w 1861 roku; zob. J. Konieczna-Twardzikowa, *Kultura książki polskiej w Łodzi przemysłowej, 1820–1918*, Łódź 2005, s. 417. Autorka zwraca jednak uwagę na różną wiarygodność inwentarzy notarialnych. Co do samego instrumentu będącego w posiadaniu Adolfa Brosego wątpliwości raczej nie ma, gdyż z innych źródeł wynika jego przydatność, a nawet obowiązkowość w pracy pedagogicznej. Tu przykładem instrukcje z posiedzenia komitetu ochron z 5 lutego 1848 roku: „pkt. 11. Gdy muzyka niewyrachowany ma wpływ na tak młodociane uczucia, jak są dziećmi w ochronie, dobrze by było, aby każdy przełożony gry na skrzypcach, gitarze lub flecie przynajmniej tyle posiadał, iżby dzieciom w pieniach nabożnych oraz w śpiewkach wesołych przewodniczyć, i ich coraz więcej pieśni nauczyć mógł” (zob. J.T. Głębocki, *Zakłady ku ulżeniu cierpieniom bliźnich, obecnie w Krakowie istniejące*, Kraków 1852, s. 217. Gitara znalazła się również w obszernym inwentarzu rzeczy należących do księcia Adama J. Czartoryskiego, sporządzonym pomiędzy rokiem 1810 a 1823, w okresie likwidacji jego petersburskiej siedziby (zob. J. Skowronek, *Adam Jerzy Czartoryski 1770–1861*, Warszawa 1994, s. 241).

²⁹ „Muzyka” 2004, nr 1 (192), s. 92–101. Gitara pojawia się jako jeden z 10 różnych instrumentów w majątku Caspara Richtera, pocztmistrza królewskiego i jego żony Magdaleny z domu Burchart, raz zapisana jako Gvitarre, drugi raz zapisana jako Quitarra.

³⁰ Ibidem, s. 98–99.

³¹ Dr Jolanta Guzy-Pasiak – muzykolog i gitarzystka, uczennica Krzysztofa Celińskiego. Artykuł z 1994 roku, na podstawie pracy magisterskiej pod prom. doc. dr. hab. M. Perza w Instytucie Muzykologii Wydz. Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie; por. „Muzyka” 1994, nr 3 (154), s. 15–32 wraz z *Aneksem nutowym*).

³² Wydanie jubileuszowe wzbogacono wstępem muzykologa i gitarzysty dr. Krzysztofa Komarnickiego, por. „Muzyka” 2007, nr 3 (206), s. 160–163.

gula, pt. *Gitara angielska w polskiej kulturze muzycznej przełomu XVIII i XIX wieku*³³. Artykuł poświęcony jest zachowanemu polskiemu źródłom muzycznym na ten instrument. Większość z nich związana jest z działalnością Józefa Elsnera, znającego popularność gitary angielskiej w polskich salonach szlacheckich i mieszczańskich³⁴. Artykuł opatrzone obszerną bibliografią, czego zabrakło w poprzednich publikacjach. Bogaty wykaz zawiera szereg niecytowanych dotąd wydawnictw, w tym historycznych.

Celem niniejszej pracy było odnalezienie w czasopiśmie „Muzyka” wszystkich wzmianek odnoszących się do gitary oraz kontekstów, w jakich się pojawiają³⁵, nie zaś ich dogłębne omówienie – tu odsyłam czytelników bezpośrednio do wskazanych źródeł³⁶. Stan dorobku muzykologicznego w PAN jest istotny dlatego, że kwartalnik „Muzyka” to najwyższe punktowane czasopismo poświęcone muzykologii w Polsce, a co za tym idzie – najsilniej u nas oddziałujące na ogólny obraz nauki o muzyce³⁷. Brak równowagi tematycznej jest więc pewnego rodzaju przeoczeniem, szczególnie dla miłośników tego instrumentu, których w Polsce nie brakuje, bo – jak napisał Władysław Syrokomla – „[...] nasze serce, to gitara”³⁸.

³³ Wojciech Gurgul – badacz, gitarzysta i pedagog, absolwent klasy gitary prof. Aliny Gruszki; „Muzyka” 2022, t. 67, nr 1, s. 65–95, <https://doi.org/10.36744/m.1147>.

³⁴ Co ciekawe, w żadnej z wcześniejszych PAN-owskich publikacji muzykologicznych poświęconych Elsnerowi wątek gitarowy się nie pojawił.

³⁵ Oddanie niniejszej publikacji do druku zbiegło się w czasie z przyjęciem do druku przez redakcję kwartalnika „Muzyka”, t. 69 (2024) nr 1, dwóch artykułów o tematyce gitarowej autorstwa Wojciecha Gurgula (*O gitarowych opracowaniach poloneza a-moll „Pożegnanie ojczyzny” pochodzących z pierwszej połowy XIX wieku oraz „Którą nasi wojacy z Hiszpanii przynieśli...” – o pojawieniu się sześciostunowej gitary hiszpańskiej na ziemiach polskich*), czego nie ujęto w niniejszym opracowaniu.

³⁶ Mimo dołożenia najwyższej staranności w wyszukiwaniu, mogą w przyszłości ujawnić się jeszcze jakieś wzmianki, gdyż archiwalne numery czasopisma w większości nie są dostępne w formatach cyfrowych. Nadmienić tu również należy, iż w numerach „Muzyki” sprzed daty Ustawy o PAN znajdują się jeszcze dwie wzmianki w roku 1950 – o gitarze jako instrumencie kształcenia indywidualnego w strukturze Krakowskiego Domu Kultury, autorstwa Juliusza Webersa (wrzesień 1950, nr 6, s. 26) oraz w przedruku z miesięcznika „Muzyka Radziecka” listów o muzyce radzieckich radiostuchaczy, z których jeden oznajmił, iż „nie lubi gitary” (październik–listopad 1950, nr 7–8, s. 31); a także trzy wzmianki w roku 1951 – o sposobie notacji gitary w partyturze orkiestrowej, autorstwa Feliksa Wróbla (luty 1951, nr 2, s. 51), o wniosku J. Elsnera o utworzenie m.in. klasy gitary w Katedrze Muzyki przy Uniwersytecie, autorstwa Witolda Wrońskiego (maj–czerwiec 1951, nr 5–6, s. 63), oraz o notowaniu brzmienia orkiestry jako np. *quasi chitarra*, autorstwa Feliksa Wróbla (lipiec 1951, nr 7, s. 51). Zauważenia wymaga również fakt, iż w komunikacie o przyznaniu Józefowi Powroźnikowi nagrody muzycznej miasta Katowic za rok 1951 w długim opisie jego działalności nie pojawia się słowo „gitara”, choć był to najbardziej znany jej popularyzator w Polsce (por. maj–czerwiec 1951, nr 5–6, s. 92).

³⁷ Sama Redakcja określa czasopismo jako „wiodące pismo muzykologiczne w Polsce” (patrz: źródło: <https://czasopisma.ispan.pl/index.php/m/index>) [stan z 6.06.2023].

³⁸ Wg J. Reissa jest to fragment wiersza W. Syrokomli z 1856 roku *Do gitarzysty*, por. „Muzyka” 1955, nr 11–12 (68–69), s. 43). Oryginalny tekst trudno jednak dziś ustalić, ponieważ Syrokomla

Bibliografia

Publikacje wzmiankujące gitarę w czasopiśmie „Muzyka”

- Andrzejewska Maria, *Rośnie kultura muzyczna w Łodzi*, „Muzyka” 1954, nr 5–6, s. 59–68.
- Erber Czesław, *Inwentarz notarialny Franciszka Lessla*, „Muzyka” 1989, nr 2, s. 37–58.
- Gurgul Wojciech, *Gitara angielska w polskiej kulturze muzycznej przełomu XVIII i XIX wieku*, „Muzyka” 2022, t. 67, nr 1, s. 65–95.
- Guzy-Pasiak Jolanta, *J.N. de Bobrowicz: Selected Works, Volume I: Variations*. Wyd. Robert Coldwell, wstęp Krzysztof Komarnicki. DGA Editions 2005, „Muzyka” 2007, nr 3, s. 160–162.
- Guzy-Pasiak Jolanta, *Nieznana rękopiśmienna tabulatura gitarowa z XVIII wieku*, „Muzyka” 1994, nr 3, s. 15–32 i Aneks.
- Jasieński Jerzy, *V Światowy Festiwal Młodzieży i Studentów w Warszawie*, „Muzyka” 1955, nr 11–12, s. 3–27.
- Lewandowski Franciszek, *Adam Mickiewicz – meloman*, „Muzyka” 1955, nr 11–12, s. 37–39.
- Okońska Alicja, *Wpływ opery na dramaty Słowackiego*, „Muzyka” 1960, nr 4, s. 97–120.
- Powroźniak Józef, *Orkiestra mandolinowa – ważny czynnik w upowszechnianiu muzyki*, „Muzyka” 1955, nr 7–8, s. 39–44.
- Przerembski Zbigniew, *Z badań nad preferencjami muzycznymi górali podhalańskich*, „Muzyka” 1981, nr 3–4, s. 85–112.
- Reiss Józef Władysław, *Gitara i jej mistrz Marek Konrad Sokołowski*, „Muzyka” 1955, nr 11–12, s. 40–50.
- Rossochina W, *Listy radiosłuchaczy*, „Muzyka” 1950, nr 7–8, s. 30–35.
- Vogel Benjamin, *Gdańskie klawikordy i klawesyny w XVII-XVIII wieku*, „Muzyka” 2004, nr 1, s. 79–102.
- Weber Juliusz, *Ośrodek muzyczny w Domach Kultury*, „Muzyka” 1950, nr 6, s. 26–29.
- Wroński Witold, *Szkolnictwo muzyczne w Polsce w wieku XIX cz. 1*, „Muzyka” 1951, nr 5–6, s. 60–65.
- Wróbel Feliks, *Wiedza o instrumentach i orkiestrze*, „Muzyka” 1951, nr 7, s. 49–55.
- Wróbel Feliks, *Z zagadnień dzisiejszej partytury*, „Muzyka” 1951, nr 2, s. 51–56.

„dla utorowania drogi gitarze p. Zapolskiego przesłał mu piosenkę, która w odpisach i druczkach kursowała w kraju i na emigracji” (por. Stanisław Strumph-Wojtkiewicz, *Książka szła za emigrantem*, Ossolineum 1963, s. 309). Więcej ciekawych uwag nt. poezji i krytyce poświęconej polskiemu gitarzystom XIX wieku w publikacji Magdaleny Bartnikowskiej-Biernat, *Nie tylko o Chopinie. Polscy poeci i krytycy XIX wieku o gitarzyście Stanisławie Szczepanowskim*, „Ruch Literacki” 2020, t. 61, nr 4 (361), DOI: 10.24425/rl.2020.135116.

Monografie

- Drobner Mieczysław, *Instrumentoznawstwo i akustyka*, Kraków 1960.
- Eichler Stefan, *Z trudu naszego i znoju – wspomnienia z mego życia*, Warszawa 2005.
- Głębocki Józef Teodor, *Zakłady ku ulżeniu cierpieniom bliźnich, obecnie w Krakowie istniejące*, Kraków 1852.
- Golachowski Stanisław, Drobner Mieczysław, *Akustyka muzyczna*, Kraków 1953.
- Hensel Witold, *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, t. 5: *Od 1795 do 1870*, Wrocław 1978.
- Konieczna-Twardzikowa Jadwiga, *Kultura książki polskiej w Łodzi przemysłowej 1820–1918*, Łódź 2005.
- Kryński Stanisław, *Od Koźmiana do Czernika, studia i szkice o literaturze polskiej XIX i XX wieku*, Rzeszów 1992.
- Małecki Antoni, *Juliusz Słowacki, jego życie i dzieła w stosunku do współczesnej epoki*, Lwów 1881.
- Minasowicz Józef Dionizy, *Twory*, Lipsk 1844.
- Sikorski Kazimierz, *Instrumentoznawstwo*, Warszawa 1932 oraz Kraków 1950.
- Skowronek Jerzy, *Adam Jerzy Czartoryski 1770–1861*, Warszawa 1994.
- Skwarczyńska Stefania, *Mickiewiczowskie „powinowactwa z wyboru”*, Warszawa 1957.
- Słowacki Juliusz, *Beniowski*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999.
- Stachowicz Józef, *Miniony czas, wspomnienia nauczyciela*, Kraków 1994.
- Strutyński Juliusz, *Dwie Babki. Pani Starościna Horodelska: Pamiętnik Berlicza Sasa*, t. 2, Warszawa 1876.
- Strumph-Wojtkiewicz Stanisław, *Książka szła za emigrantem*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1963.

Encyklopedie, słowniki, katalog

- Hasło, *Gitara*, [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. 9, Wydawnictwo Towarzystwa Akcyjnego Odlewni Czcionek i Drukarni S. Orgelbrand, Warszawa 1862, s. 939–940.
- Hasło, *Gitara* [w:] *Słownik języka polskiego*, t. A-G, red., J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki, nakładem prenumeratorów, Warszawa 1900, s. 830.
- Hasło, *Instrumenta muzyczne*, [w:] *Encyklopedia podręczna ilustrowana według 2-go najnowszego wydania „Macierzy Polskiej” we Lwowie*, t. 2, red. L. Straszewicz, Macierz Polska, Lwów 1905, s. 21.
- Handbuch der musikalischen Literatur oder allgemeines systematisch geordnetes Verzeichniss gedruckter Musikalien, auch musikalischer Schriften und Abbildungen mit Anzeige der Verleger und Preise. Dritter Ergänzungsband, die vom Januar 1834 bis zum Ende des Jahres 1838 neu erschienenen und neu*

aufgelegten musikalischen Werke enthaltend, Fr Hofmeister, Lipsk 1839 s. 64–75.

Czasopisma

„Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi”, Warszawa 1845, t. 3.

„Guitar News”, grudzień 1955–styczeń 1956, nr 28.

„Muzyka”, miesięcznik, później kwartalnik, kwiecień 1950, r. I, numery od 1 – do 2023, t. 68, nr 1.

„Szkoła. Czasopismo poświęcone sprawom szkół niższych tudzież seminariów nauczycielskich”, II półrocze, Lwów 1870, t. 6.

Artykuły w czasopismach

Bartnikowska-Biernat Magdalena, *Nie tylko o Chopinie. Polscy poeci i krytycy XIX wieku o gitarzyście Stanisławie Szczepanowskim*, „Ruch Literacki” 2020, t. 61, nr 4 (361), s. 417–428; <http://dx.doi.org/10.24425/rl.2020.135116>.

Weber Juliusz, *Poradnie muzyczne*, „Muzyka” 1950, nr 3–4, s. 57–59.

Zamącińska Danuta, *Wiersze i piosnki Tomasza Zana*, „Archiwum Literackie” 1963, t. 7, s. 5–150.

Guitar Music in the Academic Output of the Institute of Art of the Polish Academy of Sciences

Abstract

The present study is concerned with the analysis of all publications that appeared in the musical journal “Muzyka”, published from April 1950 to the present day by the Institute of Art of the Polish Academy of Sciences (formerly State Institute of Art). The aim of the work was to find mentions of the classical guitar and discuss the contexts in which they appeared.

Keywords: “Muzyka” monthly/quarterly, classical guitar.